

Behaviorální determinanty zdraví a nemocí v ČR

Komárek L., Skálová L.

SZÚ –Centrum zdraví a životních podmínek

KVO:

hlavní příčina časného úmrtí
krácení délky života
hlavní příčina smrti žen
smrti mužů kromě Francie

EVROPA

EU

* ročně umírá

4 mil. lidí

1,5 mil. lidí

* příčina smrti

49% úmrtí

42% úmrtí

* ztracených let

života

> 30%

< 30 %

nemocnost, incidence, příčina smrti:
pokles – v severních, jižních a západních zemích
nárůst v zemích střední a východní Evropy

KOURENÍ:

- * ročně umírá
- * na KVO

EVROPA

1,2 mil. lidí
400 000 lidí

EU

500 000 lidí
130 000 lidí

- pomalý pokles počtu nekuřáků
- ženy kouří téměř jako muži
- dívky kouří více než chlapci

STRAVOVACÍ NÁVYKY:

- * zlepšení v severních a západních zemích
- * zhoršení v zemích jižní a střední Evropy
- * zvyklosti se nyní vyrovnávají

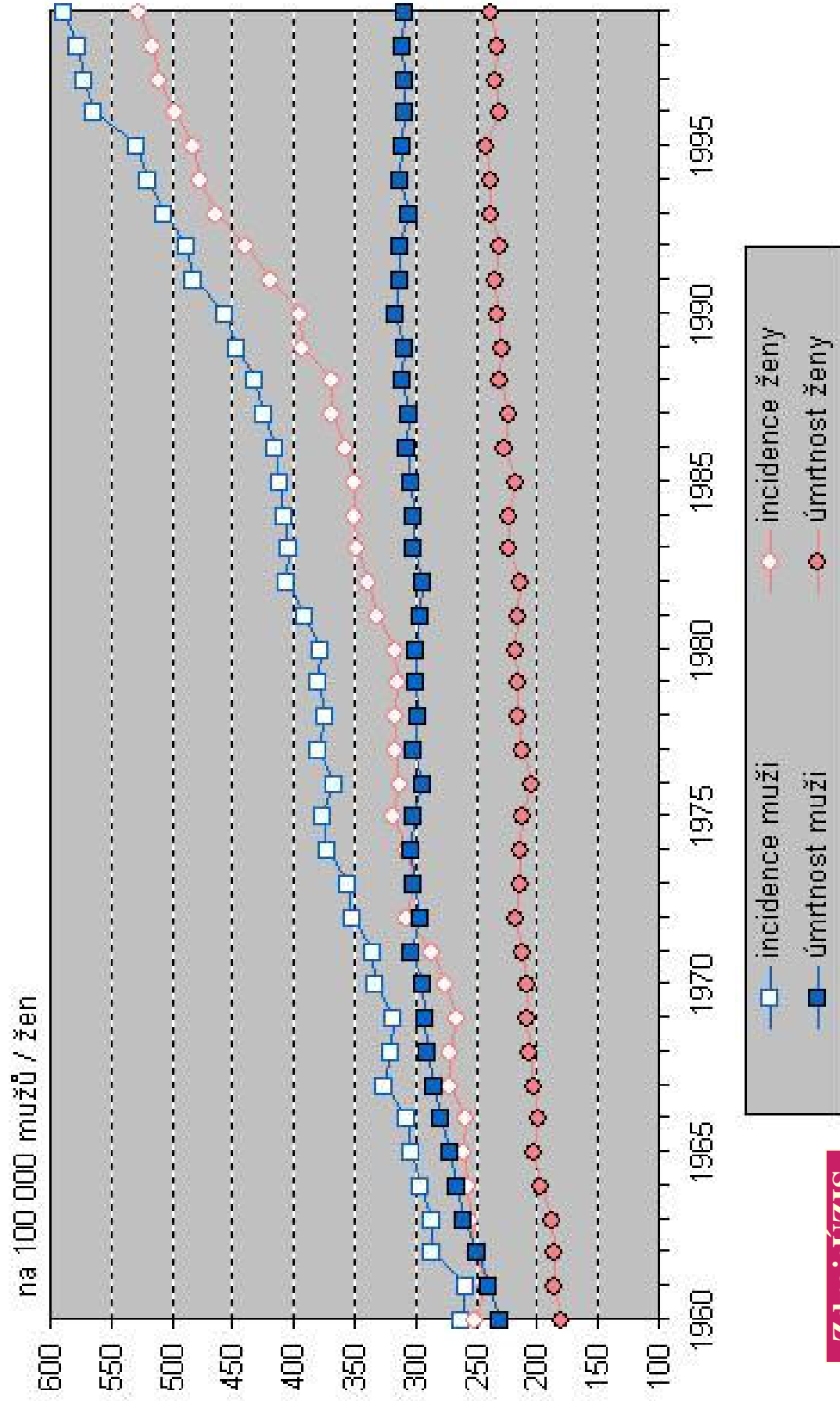
OBEZITA :

nárůst v celé Evropě

DIABETES MELLITUS :

prevalence v celé Evropě stoupá

Vývoj incidence a úmrtnosti na zhoubné novotvary (C00 - C97)

Zdroj: ÚZIS

Některé hlavní zevní rizikové faktory podílející se na úmrtnosti na nádory

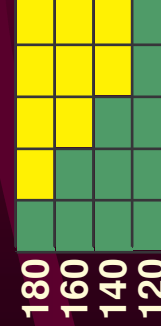
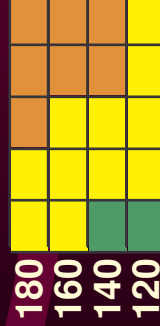
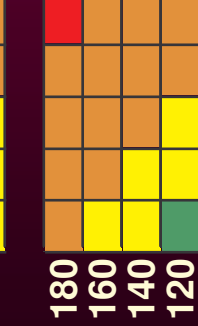
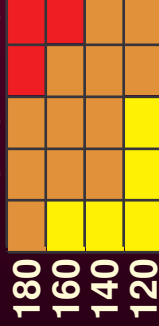
- Nevhodná výživa..... 35%
- Kouření..... 30%
- Infekce 10%
- Sexuální chování, reprodukce..... 7%
- Alkohol..... 3%
- Radiace, sluneční záření..... < 3%
- Profesionální expozice..... 4%

RIZIKO ISCHEMICKÉ CHOROBY SRDČNÍ

ŽENY

NEKURÁČI

mm Hg
S
y
s
t
o
l
i
c
k
ý
k
r
e
v
n
í
t
l
i
a
k

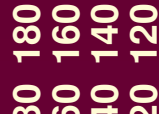

cholesterol (mmol/l)

KURÁČI

cholesterol (mmol/l)

NEKURÁČI

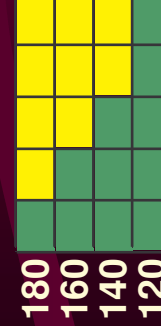
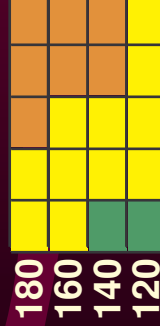
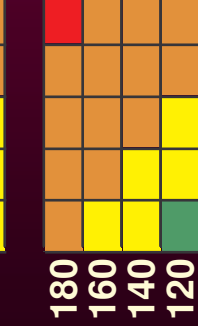
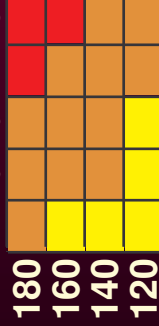
cholesterol (mmol/l)

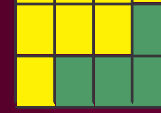
MUŽI

NEKURÁČI

mm Hg
S
y
s
t
o
l
i
c
k
ý
k
r
e
v
n
í
t
l
i
a
k

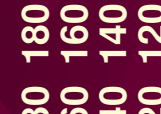

cholesterol (mmol/l)

KURÁČI

cholesterol (mmol/l)

NEKURÁČI

cholesterol (mmol/l)

cholesterol (mmol/l)

cholesterol (mmol/l)

ÚROVEŇ RIZIKA:

Nízká < 5%

Mírná 5 - 10%

Střední 10 - 20%

Vysoká 20 - 40%

Velmi vysoká > 40%

Režimová opatření

zanechat kouření

volit zdravější stravu

zvýšit fyzickou aktivitu

dosáhnout ideální tělesné hmotnosti

VÝŽIVA

Optimální příjem živin, protektivní charakter

- **Tuky**- max. 30% energetického příjmu, saturevané tuky 10%
- **Cholesterol ze stravy** – max. 300 mg/den
- **Sacharidy** – 55-60% energetického příjmu, jednoduché s. max. 10%
- **Sůl** – max. 5g/den
- **Dostatek látek s antioxidačním účinkem, vlákniny, stopových prvků**

VÝŽIVA

Nejběžnější chyby

- Nadměrný příjem masa a masných výrobků.
- Malé zastoupení ryb a drůbeže.
- Nízká spotřeba nízkotučných mléčných výrobků.
- Nízká spotřeba zeleniny a ovoce.
- Vysoká spotřeba pochutin a sladkých nápojů.
- Vysoká spotřeba soli.

VÝŽIVA

Zdravotní rizika

- **Saturované tuky a cholesterol** → sérový cholesterol, aterogeneze
- **Saturované tuky, vysoký energ. příjem** → nádory prsu, kolorekta, endometria, ovarií
- **Sůl** → hypertenze, karcinom žaludku
- **Jednoduché sacharidy** → obezita, inzulinová rezistence, diabetes II. typu

VÝŽIVA

Zdravotní rizika

- **Nízký příjem vlákniny** → aterosgeneze, diabetes II. typu, kolorektální karcinom.
- **Nízký příjem vápníku, vitamínu D** → osteoporóza.
- **Nízký příjem jódu** → porucha funkce štítné žlázy.
- **Nízký příjem látek s antioxidačním účinkem (vitamin C, E, beta karoten, selen)** → aterosgeneze, nádorová onemocnění.

VÝŽIVA - intervence

- **Výživová politika státu**
- **Celospolečenská edukace**

VÝŽIVA - intervence

Role zdravotnictví

- **Zdravotní výchova**
- **Stanovení základních dietárních doporučení**
- **Definice individuální spotřeby vzhledem ke zdravotnímu stavu**
- **Účast na projektech podpory zdraví**
- **Specializované nutriční poradenství**

VÝŽIVA - intervence

Pracovní postupy v primární péči

- Určení výživového stavu – hmotnost, BMI, biochemické ukazatele
- Anamnéza stravovacích zvyklostí
- Orientační rozbor chyb a kladů pacientova stravování
- Dietní doporučení vzhledem k dg. a riziku
- Realistická doporučení správných stravovacích návyků

VÝŽIVA - intervence

Pracovní postupy v primární péči

- **Pomoc při sestavení jídelníčku s praktickými příklady**
- **Pozornost pacientům se zvláštními nutričními potřebami (děti, adolescenti, těhotné a kojící ženy, senioři aj.)**
- **Kontrola navržených opatření**
- **Doporučení pacienta do nutričních poraden a spolupráce s nimi**

Cíle ovlivnění stravovacích návyků

- snížení celkového příjmu tuků na $< 30\%$ celkového energetického příjmu
- podíl nasycených tuků $< 1/3$ celkového příjmu tuků
- příjem cholesterolu < 300 mg/den
- snížení podílu nasycených tuků v potravě, nahrazením mono- a polynenasycenými tuky z rostlinných zdrojů a mořských živočichů
- zvýšení příjmu čerstvého ovoce, cereálií a zeleniny

Cíle ovlivnění stravovacích návyků

- **snížení celkového kalorického příjmu**
v případě potřeby snížení tělesné hmotnosti
  - **snížení příjmu kuchyňské soli, alkoholu**
  - **změna stravovacích zvyklostí celé rodiny**
    - ☞ **možný efekt:**
      - ◆ **snížení cholesterolu o 10-15%**
      - ◆ **snížení triglyceridů o 30-50%**
      - ◆ **vzestup HDL až o 10%**
- (maximální snížení LDL chol. ,65mmol/l)**

KOURENÍ

Bezpečná cigareta a neškodné
kouření neexistují

KOURENÍ

Zdravotní rizika

- Rozvoj KVO, 50% úmrtí na KVO
- 30% úmrtí na nádorová onemocnění
- 90% úmrtí na ca plic
- Chronické obstrukční nemoci plic
- Poškození plodu
- Zvýšení nebezpečí dalších rizik KVO
- Riziko pasivního kouření → děti

KOŮŘENÍ

Intervence

- **Komplexní plán**
- **Celospolečenská edukace**

KOŮŘENÍ - intervence

Role zdravotnictví

- **Zdravotní výchova**
- **Nekuřáctví zdravotníků jako model**
- **Chápání kuřáctví jako dg.**
- **Motivace k odvykání**
- **Specializované poradenství**
- **Účast na projektech podpory zdraví**

KOURENÍ - intervence

Pracovní postupy v primární péči

- **Anamnéza**
- **Přesná evidence**
- **Informace o rizicích kouření a výhodách nekuřáctví**
- **Doporučení metod k odvykání**
- **Plán strategie odvykání**
- **Důsledná kontrola**
- **Doporučení do specializované poradny**

ALKOHOL

„BEZPEČNÉ“ PÍTÍ

- **Denní dávka** – max. 4 jednotky pro muže, 3 jednotky pro ženy
- **Týdenní dávka** – max. 21 jednotek pro muže, 14 jednotek pro ženy

ALKOHOL - zdravotní rizika

- Cirhóza jaterní
- Nádory dutiny ústní, hltanu, hrtanu, jícnu, žaludku, tl. střeva, prsu
- Hypertenze → iktus
- Gastritis, pankreatitis
- Poruchy nervového a reprodukčního systému
- Psychické poruchy
- Sociální důsledky

ALKOHOL - intervence

- **Národní politika**
- **Celospolečenská edukace**

ALKOHOL - intervence

Role zdravotnictví

- **Zdravotní výchova**
- **Definování rizikových skupin**
- **Prevence a léčba závislosti**
- **Účast na projektech podpory zdraví**

ALKOHOL - intervence

Pracovní postupy v primární péči

- **Anamnéza, včetně postoje pacienta**
- **Stupeň konzumace u rizikových skupin (hypertenze, deprese)**
- **Informování o rizicích**
- **Doporučení abstinence u pacientů s kontraindikacemi**
- **Rozhovor o celkovém způsobu života**
- **Pomoc při odvykání**
- **Doporučení ke specializované péči**

STRES

- Nesoulad mezi zevními požadavky a individuálními možnostmi
- Neschopnost aktivně se vyrovnávat se zátěží

STRES - zdroje

- Rodina
- Zdravotní stav
- Práce a seberealizace
- Ekonomická situace
- Životní plány a perspektivy

STRES - zdravotní rizika

- Poruchy psychického stavu a duševního zdraví
- Podíl na rozvoji psychosomatických poruch
- Podíl na rozvoji somatických onemocnění (KVO aj.)
- Negativní ovlivnění imunitních funkcí

STRES - intervence

- **Sociální politika**
- **Edukace veřejnosti**
- **Omezování situací vyvolávajících stresovou reakci**
- **Účast na projektech podpory zdraví**

STRES - intervence

Role zdravotnictví

- **Zdravotní výchova**
- **Uvažování o stresu jako možné příčině somatických obtíží a poruch**
- **Specializovaná péče**

STRES - intervence

Pracovní postupy v primární péči.

- **Anamnéza**
- **Stanovení míry psychické zátěže**
- **Doporučení vhodného způsobu života**
- **Návrh a nácvik relaxačních technik**
- **Pravidelné kontroly – navození důvěry**
- **Zajištění specializované péče**

Pohyb

- Pohyb je základním projevem života
- Nedostatek pohybu je nezávislým rizikovým faktorem
- Dostatek pohybu má široký protektivní účinek

Pohyb

Protektivní vlastnosti

- Snížování rizika onemocnění srdce a cév
- Snížování krevního tlaku
- Zlepšování lipoproteinového profilu
- Redukce hmotnosti, prevence obezity
- Prevence diabetu II. typu
  - zvýšení glukózové tolerance
  - snížení inzulinorezistence
- Prevence vzniku osteoporózy
- Snížení rizika nádorů – ca prsu, kolorektální ca
- Zlepšení psychického stavu a zvládnání stresu

POHYB - intervence

- Celospolečenská edukace
- Podpora sportovních aktivit – školy, zájmové organizace

POHYB - intervence

Obecné zásady

- Mírná intenzita 30 min. denně
- Střední intenzita 40 min. 3-5x týdně
- Dodržení optimální TF → 60 % max. TF
- Maximální TF = 220 – věk (orientačně)
- Zátěž se zvyšuje postupně
- Zátěž musí být systematická a trvalá
- Forma pohybu musí vyhovovat
- Intenzita → dýchání ústy symptom nadměrné zátěže

POHYB - intervence

Bezpečnostní informace pro pacienta

Příznaky pro okamžité zastavení cvičení

- **Bolest na prsou, pažích, šíji, čelisti**
- **Dušnost**
- **Hukot v uších nebo závrať**
- **Žaludeční nevolnost**
- **Nepravidelnost srdečního tepu**
- **Bolest ve svalech**

POHYB - intervence

Role zdravotnictví

- **Zdravotní výchova**
- **Pohyb jako součást obecných režimových doporučení**
- **Pohyb jako doplněk léčebných doporučení**
- **Zvyšování zdravotně orientované zdatnosti**
-kardiorespirační zdatnost, svalová síla, kloubní pohyblivost
- **Účast na projektech podpory zdraví**
- **Specializované činnosti tělovýchovného lékařství**

POHYB - intervence

Pracovní postupy v primární péči

- Pohybová anamnéza
- Stanovení indikace a motivace ke zvýšení pohybu
- Informace o významu pohybu ve vztahu ke zdravotnímu stavu pacienta
- Pomoc při pohybovém programu
- Informace o rizicích a určení limitů
- Kontrola dodržování pohybového režimu
- Doporučení pacienta ke specializovanému vyšetření
- Doporučení do pohybové poradny

Výskyt protektivních a rizikových faktorů zdravé populace

n=383

Korelace sledovaných faktorů

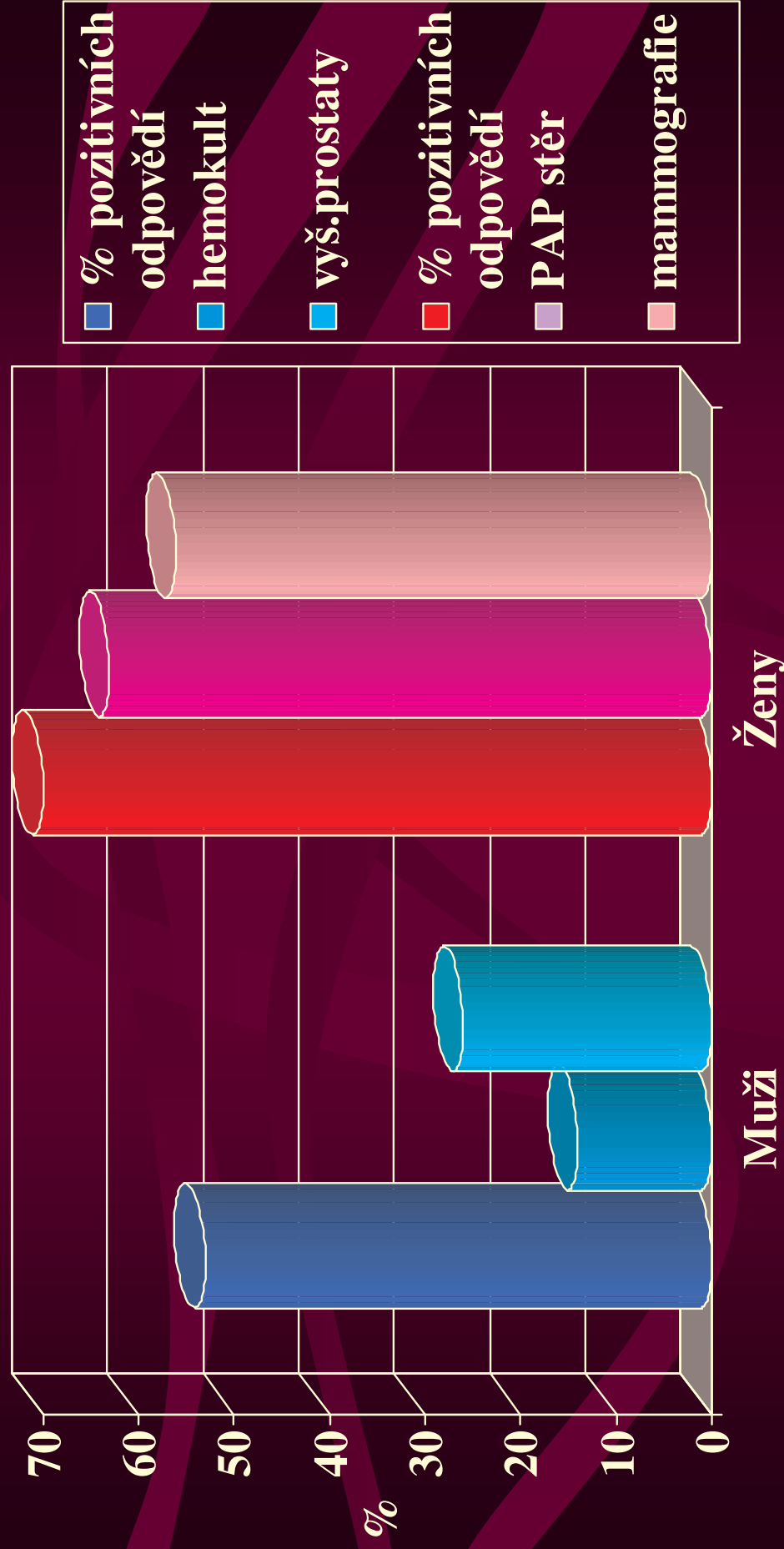
- * 5% hladina stat. významnosti,
- ** 1% hladina stat. významnosti

n = 707

kouření	<ul style="list-style-type: none"> • výživa (rizikové faktory) ** • příprava stravy (rizikové faktory) ** • bez prevent.prohlídek **
výživa (RF)	<ul style="list-style-type: none"> • příprava stravy (rizikové faktory) ** • bez prevent.prohlídek **
fyzická aktivita	<ul style="list-style-type: none"> • výživa (protektivní faktory) ** • prevent.prohlídky **
stres	<ul style="list-style-type: none"> • osobní anamnéza žen (rizik.faktory) *

Preventivní prohlídky, vyšetření v posledních 3 letech

muži n = 349, ženy n = 358

Samovyšetřování prsů

n = 358

